

— А - а, Павлуша! З тобою багато ділов. Нагрузочки, — промовив заклопотано.

Замрій трохи звисока ставився до секретаря осередку, прилюдно глузував з його мовних огріхів. Дудкін справді не мав змоги зазнайомитися не тільки з граматикою, але й політекономією. Але щиро вірив, що колись прийде час і для науки.

— Я маю навантаження. Рахуй: староста радіо - гуртка — раз! редколегія — два! керівник операторів — три! Організувати друзів радянського кіна — не насіння лускати. Факт!

Дудкін спокійно торочив, що ці слова „липові“ і добре осоромив „інертного братаху“.

Замрієві увірвався терпець. Не сила його була протягом години перетравити так багато прикростей. Він остаточно захорів: у правому виску гуділо, наче в голові працювала маленька динамка, пекло в лопатках, руки тремтіли. А тут іще секретар перемиває кістки.

— Іди ти з своїми нагрузками!

— Добре, я ставлю на бюро.

— Хоч на пленумі Кіму.

— Ага - а, турнемо з комсомолу.

— Ну й нехай!..

Замрій сердито вилаявся.

А Дудкін зосереджено дивився на його сіру спину.

Ні, таки треба підсилити виховну роботу осередку, а то ми губитимемо активістів, — дійшов нарешті висновку. Не нового, та справедливого.

(Далі буде)

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ
МАЯКОВСЬКОМУ

Нам

зор з небес
не довелось
хапати.

Нам —

людям диму,
моря
і степів.

І прикипіли

до ручищ
лопати,

як кожен з нас
до буднів

прикипів!

Ми

звикли жити

на своїй землі

і живемо,

і житимемо просто,

хоч дні і ночі

справді —

замалі,

коли рівняти

до людського росту!

Уже рядок

нагострено,

як меч!..

І треба б

жити

до своєї

смерти,

щоб днів цеглину

пухирями

плеч

на власній

спині

перетерти!

Щоб не було

ні холодно,

тому,

що рибкою

поганою

— аджеж —

гниють поети,

медом розглаголячи,

що —

тільки носом тикай

та очима —

стеж!

Поема смерти

зайва

і пуста нам!!

Це ж ви,

футболячи

і сонцем,

як м'ячем,

на крейсері поем

стояли

капітаном,

матросом,

боцманом

і кермачем.

І кидаючи грім

і рим

гаряче

оливо

з гармати уст

на берега пісок,

це ж ви підводили

свою

залізну

голову

над порохом чужих

суглобів
 і кісток!
 Немає сил
 хвилини перелічити...
 Очима кліпаєш
 і липнуть
 до очей
 рябі колони
 хроніки
 і відчитів
 про випадки
 крадіжок
 і смертей...
 З'їда очиці
 хроніки
 короста
 і жме горлянку
 коміру
 пітник...
 — Хто
 бачив випадок,
 щоб на будові
 просто
 убив себе
 з бажання
 робітник?!
 — Хто
 бив себе
 у груди
 власним гомоном,
 на смерть чужу
 розбризкуючи
 злість?!
 — Хіба усім
 одвічно

не відомо нам,
що легше з мосту,
ніж з води
на міст?!
Живеш сторіччями
і рухаєш
по - нашому,
буденний мул
розчавивши
к бісам,
коли ж
хоч раз
свою данину
даш йому,
загрузнеш в мулові
не рухаючись
сам!
Про це гримить
над Тулою,
над Києвом,
бо врешті все
дорівнює
нулю:
— що рук петлею
вішатись
на шиї вам,
що власну шию
вішати
в петлю!
Рядки нагострено!
І лезом
замаячило
тому,
хто сам
засмертитись

посмів,
бо в плані нашому
ніщо не передбачило
рядків про смерть
крім
смерти
ворогів!!
Буває — падаєш
і яму
риєш носом.
— А хто —
не падає?
— У кого —
цілий ніс?
Та тільки кожен
розчіня
вікно сам,
щоб скла не вибити
простим
горохом
сліз.
Та тільки кожен,
горе перетерши,
скрипить
брудними
трубами
легень,
щоб знову
репортери й репортерші
строчили
прозою
про робітничий день!
Щоб скрізь,
де треба рвати
і колоти,

пускаючи
на зруб,
вставали армії
цегельної
піхоти,
підперши хмари
головами труб!!
Щоб і мені
з дірками
в голові
цеглини рим
на естокаді плеч нести,
щоб і мені
втопитися
в крові
маховиком
одтятої
конечности!
Там —
на фронтах
з каліками
і вдовами,
де пахне трупом
зламаних
зараз
я сам
нестиму вас
руками
стопудовими
і як за прапора
боротимусь
за вас!!
А пригадавши всіх —
і Фелікса

й Чеку,
у рівчаках,
що вирила
історія,
умру і сам
на фронті,
в рівчаку,
щоб не стояти
в урні
крематорія!!!

Москва — Харків.
1930 р.

Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

КОММОЛЬЦІ¹

П'ЕСА НА 4 ДІЙ, 13 КАРТИН

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

„ГЕРЦОГ МЕКЛЕНБУРГ - СТРЕЛИЦЬКИЙ“

Напередвесінні — ніч. В коммольській комуні коммольці чекали нападу банди отамана Сухоручки.

О л ь г а. Забравши Сухоручка Старгород, видав наказа — виказати комуністів, коммольців, а якщо ні — усе містечко вогнем візьметься... Старгорожане полякалися...

Н е й ф а х. Народ! Шмата — народ!.. Мухи бояться!

О л ь г а. — І комуністів виказали...

В а р в а р а. В Старгороді клятий народ. Я там була... бандит на бандиті.

Д а н т о н. Ну, ну... Олю!..

¹ Ця п'еса не становить собою самостійного драматичного твору, а є лише більш-менш вільна імпровізація на тему моєї повісті „В повітовому масштабі“, уривки з якої друкувалися в №№ 11, 12 „Життя й Революція“ за 1929. Ціла повість незабаром виходить друком накладом Державного Видавництва України.

АВТОР

Ольга. Бандит на бандиті... І комуністів виказали... Тоді їх вишикували на Базарній площі, і Сухоручка крикнув: „жиди й кацапи наперед!“

Дантон. Так, так... далі!

Ольга. І ніхто не вийшов...

Мадика. Далі, далі, далі...

Ольга. Тоді Сухоручка крикнув: „Останній раз наказую — жиди й кацапи наперед!“ І...

Дантон. Не вимотуй жил!..

Ольга. Усі ступнули два кроки наперед...

Нейфах. Усі були євреї?

Ольга. Ні.

Дантон. Усі були руські?

Ольга. Ні.

Мадика. То що ж там трапилось? Не розумію! Розкажуй швидше. Мотає й мотає... Чого ти мотаєш, бабо?!

Ольга. Було їх українців, і євреїв, і руських, і навіть один китаєць був. І всі вони ступили наперед — пройняті одною єдиною думкою: разом боролися, разом і смерть..

Дантон. І?..

Ольга. І... їх порубали, усіх...

Коршун. От вам і Сухоручка!.. Хоч би швидше Лев приїхав... Як йому пощастить прорватися?!..

Ольга. (Згадала про Лева)... Ой... Лев!..

Мадика. (По павзі). Ізюмченку... Піді переміни Глухого. Він вже стомився, мабуть, стояти. Хай відпочине. Та взуй очі... Сухоручка підповзе ззаду, в спину ножа всадить, і не кувікнеш.

Ізюмченко. (Зляканий ледве розкрив рота). Ножа?!.. А - а - а... Не може бути?

Нейфах. Все може бути. Якщо не ножа, так багнета, багнетом ще зручніше.

Ізюмченко. А - а - а... невже зручніше?!

Мадика. Безперечно. Багнет вільніше проходить

між ребрами, також крові більше випускає, для того й жолобки на ньому зроблено.

Ізюмченко. А - а - а... Хто зі мною?

Ольга. А ти без мами боїшся? Ми до тебе оркестру приставимо, щоб веселіше було.

Нейфах. Ну, Ізюмченку, не валяй дурня. Глухого час змінити.

Ольга. Він же боїться, хіба ви не бачите? Сухоручка ще чорт знає де, а він вже тремтить. Що ж буде, коли до бою справа дійде? Нейфах, Мадико, я піду зміню Глухого.

Нейфах. Цього не може бути. Постій... Постій! Я за цілковите порівняння в правах і за цілковиту емансипацію жіноцтва. Але ти не вмієш поводитись із рушницею, поперше раз. Рушниця заважка для тебе — подруге два. А потрете — три...

Мадика. ...дівчатам не місце на варті. Нізачо! Що, як тобі захочеться спати? А стояти треба тихо, тихо... Як дуб стоїть! Очі треба мати, як у сови, а ти короткозора...

Ізюмченко. *(Зраділо одізвався)*. Я теж короткозорий...

Ольга. Іди геть, негіднику... у - у... Чому я не хлопець? *(Ізюмченко сумно вийшов)*.

Коршун. Ти краща за двох хлопців. Ходім удвох на варту.

Ольга. Я з тобою не піду. Ти противний.

Коршун. Невже такий противний?

Ольга. Безперечно! Ти не хочеш за мене заступитися. Ти зараз замісник вождя, а вони чорт зна що говорять, не довіряють мені... і ти не хочеш за мене заступитися.

Коршун. Я ж заступаюсь за тебе, Олю. Хлопці! Заступаюсь я за неї, чи ні?

Михайло. Він сміється з тебе, Олю, не йди з ним, ходім удвох... *(Ольга зневажливо глянула на Михайла)*. Да - а, ти зі мною не хочеш, а з Левом пішла б.

Дантон. — Порівняв... А ти знаєш, хто такий є Лев? 57

58 Та хіба ти можеш думати за нього інак як не з дроздом у серці? Та хіба ти... Ех, молокососе! Слів нема!

М и х а й л о. Да - а, у тебе слів нема, а Ольга у нього закохана.

В а р в а р а. Правда, Олю, що він говорить?

Ольга довго мовчить.

М а д и к а. Таким чином у нас в комуні народилась статтева проблема... і не абияка! Банда під носом, а член коммолу Ольга закохалася у секретаря Повіткому Лева... Мезальянс!

Н е й ф а х. Олю, дай йому в зуби,— я тобі завтра оддам.

О л ь г а. Спасибі, сама вправлюсь. Ти, Мадико, не розумієш, в чому справа... І тобі не можна навіть у зуби дати, хоч руки заскучали, сверблять. Я тобі прощаю...

М а д и к а. Ах, яка милосердна душа!

О л ь г а. Мовчи. Я люблю його, і мені ні трішечки не соромно говорити про це. Ех, Мадико, ти дурачок, ти нічого не розумієш, ти, мабуть, ніколи не кохав... і тебе, мабуть, ніхто не кохав...

М а д и к а. *(Трохи збентежено, трохи зніяковіло)*. Гм... гм... А ти почім знаєш?

О л ь г а. Ну, хіба ж можна тебе кохати? Ти ж скептик, з усього глузуєш... А він... ах, Мадико, ти нічого не розумієш...

Д а н т о н. Слів нема!

Зайшов Глухий, поставив рушницю, погрів руки коло „буржуйки“.

Г л у х и й. Кого ви мені на зміну прислали? Ізюмченка! Він же зубами з переляку цокотить, як кулемет, за три версти чути. Галіч над ним кружляє, як над бойовиськом... От чудаки!..

О л ь г а. Я просилась у них, а вони не пускають, кажуть, рушниця для мене заважка. А Варварі можна. Чим я гірша за Варвару?

Глухий. *(Змірив Ольгу довгим поглядом)*. Комплекція в тебе дійсно не для бойових обставин! А нащот Варвари — не рівняйся. Варвара старий салдат і в штанях і так далі і таке інше...

Нейфах. Я те ж кажу. Душі бойової в неї на двох Ізюмченків вистачить, але душею ворога не вб'єш — це раз, для цього треба стріляти з рушниці — це два, а рушниця річ важка, оддача сильна, сили треба. Це три.

Ольга. Закрийся, філософе, багато в тебе цієї сили. Сам благий, як віхоть, а теж про силу...

Варвара. Та й звідки їй було взятися, силі отій?! За плугом не ходив, молотом не стукав... Звідки ж сила?

Нейфах. Але ж я не буржуй!

Дантон. Ти з тих буржуїв, що їх Сухоручка на капусту шаткує...

Нейфах. Мене не вшаткує, в мене сили вистачить і оборонятися, і нападати. Лев казав...

Нейфах на півслові замовк. Усі замовкли, охоплені однією думкою про Лева. Дантон став тихо наспівувати:

Ой, у Львові, Львові,
Та й на торгіві
Там Петро ходит
Коника водит.

Мадика. Знов тієї самої?! Дався тобі той Львів у знаки. Чи не міг би ти, друже, якоїсь іншої заспівати? Осточортіло вже щодня ту ж таки пісню слухати...

Дантон. Осточортіло? І мені осточортіло сьпівати її. А сьпіваю. Не хочу сьпівати, хочу якоїсь інчої, а все на цесю виходит. У мене там рідні — сестра й мати. Та ти не зрозумієш... Най тя дідько озьме... Я йду до штабу!

Мадика. Тільки ти не барись, Дантоне.

Нейфах. Коли вже нам виступати? Чи нас тут цілу ніч держатимуть?

Дантон вийшов

Варвара. Сохне хлопець. Учора вночі щось про 59

60 Галичину говорив. Я його питати стала: що з тобою, Дантоне, а він тієї самої... сонний...

О л ь г а. От... ти говориш,— що в мені багато жіночого... А сама думаєш — вдягла штани, то й край?!.. В тобі говорить матір. Ночами не спиш, прислухаєшся до всіх і до кожного. Чи це теж товариське почуття?

В а р в а р а. Не знаю. І ні до кого я не дослухаюся, просто так: — випадково.

Знову запанувала мовчанка, й раптом з кутка виринула перервана розмова:

К о р ш у н. І от, уяви собі, Михайле, що говориш ти не зо мною, а з герцогом Мекленбург - Стреліцьким...

М и х а й л о. Не можу.

К о р ш у н. А це не важко. Треба тільки захотіти...

М и х а й л о. Ну?

К о р ш у н. Слово чести! Хочеш?

М и х а й л о. Звісне діло...

Коршун замовк, але розмовою зацікавилися вже мало не всі коммольці, почали нетерпляче вигукувати.

К о м м о л ь ц і.—Валяй, Марку...

— Чого ж ти мовчиш?

— Вигадує...

К о р ш у н. Я герцог Мекленбург - Стреліцький...

Дехто засміявся.

К о р ш у н. Чого ж ви смієтесь? Не вірите?

М а д и к а. Знайшов дурних!

М и х а й л о. В тебе не болить голова, Марку?

Г л у х и й. Ти щось цікавіше вигадай.

М а д и к а. *(Покрутив пальцем коло лоба)*. Ви на нього не зважайте, він у нас хорий на ревматизм.

К о р ш у н. Так ви не вірите?

М а д и к а. Ні.

К о р ш у н. І ти теж?

М а д и к а. І я теж.

К о р ш у н. А скажи, Мадико, де я народився?

М а д и к а. Село Карлівка, Карлівської волости, костянтиноградського повіту, ваша світлосте!

К о р ш у н. Дякую, Мадико.

М а д и к а. Кушайте на здоров'я.

К о р ш у н. Кому належала Карлівка?

М а д и к а. *(Здивовано протяг)*. Герцогу Мекленбург - Стреліцькому.

Тільки цього й треба було Коршуніві. Він скочив з ліжка й крикнув:

К о р ш у н. Слухайте всі! Герцог, прибувши на побивку у Карлівку, було це влітку, гуляв по паркові... Мадико, ти знаєш Карлівський парк? Так, ти його знаєш. Герцог гуляв по паркові, паличкою помахував, втирав вуса тонкою білою хусточкою... І в глибині саду, коло самих ранжерейв побачив герцог Мекленбург - Стреліцький молоду дівчину. Дивиться — а вона хороша й красна, як молода весняна квітка. І хоч було герцогові годів нестіко, а той більше,— заграло в нього козацьке серце. Дай, каже, дівчино, води напиться. А дівчина уся зашарілася та й відповідає: — я, каже, по-німецькому не розумію, а якщо ви хочете пити, так я зараз збігаю в погрібець та винесу кухля, не жеребець же ви, щоб з цеберки пити. Але герцог Мекленбург - Стреліцький не дозволив їй самій у погрібець лізти. Ні, каже, мила дівчино, не полізеш ти сама в погрібець... Давай удвох підемо, там я води нап'юся, щоб тобі тонких ніжок не трудити. І взяв він тую дівчину за білу руку й повів униз по сходах...

Коршун замовк, і тільки по глибокій павзі вихопився одинокий голос.

М и х а й л о. А потім—що?

К о р ш у н. А потім я...

Він таким тоном сказав це, що Варвара розреготалася.

В а р в а р а. Брехня! Це ти з книжки, Марку. Я десь читала таке.

Михайло. Де ти там читала? Я вже скільки книжок перечитав, і ніде не було такого написано. Я думаю, що все це щира правда.

Глухий. Брехня!

Мадика. А як же вона з ним говорила, по - німецькому не розуміючи?

Варвара. Це ти, Марку, наплутав...

Михайло. Та Марко в житті своєму ніколи не сплутався!

Глухий. Да, бреше складно.

Коршун. Тут есть такі, що не вірять. Михайле, покажи їм...

Михайло вихопив щось із Коршунових рук і подався до „буржуйки“.
За ним бігли коммольці.

Коммольці. — Вилитий портрет!

— Схожий?

— Як викапаний!

Михайло. А носик... Точнісінько, як у тебе, Марку...

Глухий. Виходить, правда?

Михайло. А ти думав, що брехня?

Варвара. Та й дурноголові ви! То він вигадки вигадує, а ви вірите...

Михайло. *(Побіг до Коршуна)*. — Марочку... Марку! Ну, як же воно так? Ну, а коли в Німеччині революція, радянська власть і диктатура пролетаріату, і ти ідеш вулицею Берліну й назустріч тобі твій батько — герцог Мекленбург - Стреліцький... Що ти тоді?

Коршун. Застрілю, як пса...

Михайло. Я про це напишу вірша... Революціонер, він не подивиться на батька, справжній революціонер, він, як із заліза кований. Правильно я кажу?

Нейфах. Хоч і позапартійний, а правильно.

Глухий. Позапартійні, вони завжди найреволюційніші.

Мадика. На словах.

Ольга. А ти, Михайло, як зробив би?

Михайло. Я?

Ольга. Ти!

Михайло. Я... я... убив би... як пса...

Коммольці розреготалися. В цю мить зайшов Лев. Він з дороги, в шинелі, гвинтовка за плечима.

Лев. Хлопці!

Коммольці кинулися до нього.

Ольга. Нарешті...

Нейфах. Здоров, браток!

Коршун. Таки приїхав, бузувіре! Жили вимотав...

Нейфах. Як ти прорвався? Як ти прорвався, я тебе питаю?

Ольга. Сухоручка ж перерізав дорогу.

Лев. А я кризь вогонь і воду.

Михайло. Наш герой... Ех, Льво...

Мадика. Закуриш? Махорочки!

Лев. Махорочки? Можна! Цілу дорогу не кури́в, коня гнав. Ніс пакета. На допомогу чекати нічого, самим приймати бій...

Михайло. *(Афектовано деклямує)*. Наше військо в боях бенкетує... Наше військо вмира сміючись...

Ольга. *(До Лева)*. Ти змерз? Може чаю зогріти? Ми оце сахарину дістали, правда хліба нема...

Лев. Що ти, Олю? Я не про це всю дорогу думав... Ніч... вітри весну несуть. Морозець... дорога пришерхла... А дорозі кінця краю немає. А я думав про шляхи наші, про шляхи нашої революції, тобто йдемо ми напередвесінню, вночі, і зимно нам і ковзко, але весна близько, і ми не думаємо про чай з сахарином, і все вперед, вперед, вперед. Ніякого сахарину!

В цю мить увійшов Карнач. Він заїкається.

Карнач. Який сахарин? При чому тут сахарин? Збиратися до штабу без метушні й паніки. Ми зараз 63

64 виступаємо в заставу, а ви тут про сахарин розп'якались. Чорт зна, що таке! Дантон вирвався уперед, і нічого з ним не можна було зробити... і так далі... Побіг у заставу! Сухоручка пре здорово. Буде скажений бій. Здорово, Льво... і так далі... Тебе, як стомленого, Некутний наказав у заставу не пускати, а залишити на варті, коло Осназу. Швидше! Швидше! Без зайвої метушні і так далі... Кроком руш...

Коммольці, мовчки розібравши рушниці, вийшли.

М и х а й л о. Товаришу, в мене немає ївинтовки, я ж не могу так іти в заставу.

К а р н а ч. І... і не йди... поки не підростеш вершків хоч на чотири, а то мишень з тебе погана, та й темно надворі і так далі... Сухоручка не поцілить... Сиди вдома... і так далі...

Карнач вийшов за останнім коммольцем. Михайло кинувся йому навздогони, але не добіг до дверей, і самотня постать його застигла в пориві.

КАРТИНА ДРУГА

„КОХАННЯ В ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКІЙ ШИНЕЛІ“

Темна ніч. На варті коло Осназу стоять Ольга й Лев. Карнач намагається навчити Ольгу..

К а р н а ч. — Майте на увазі, товаришко Ольго, що ви вперше на варті і... так далі... А довірили вам рушницю в дуже скрутний час... У Сухоручки сила сили, а від Жуківки вісім верст. І так далі... Отже, коли вас поставлено на варту, ви мусите виправдати довір'я і...

О л ь г а. Так далі!..

К а р н а ч. Ви, здається, глузуєте? Припиніть жарти, товаришко!

Л е в. Дві години минуло, Карнач, а ти ще й досі не змінюєш варту: це чорт зна що таке. Ти примушуєш мене стояти коло чохаузу, коли я мушу бути у заставі... Я тобі заявляю, що йду у заставу.

Карнач. Не маєш права! Раз розпорядження стояти коло чохаузу — стій коло чохаузу... Я доложу ротному. А ти стоятимеш, товаришу, стоятимеш... аж поки не зміню варті... і так далі...

Схвилюваний Карнач вийшов. Настала сторожка тиша. Чулося— Лев тихенько насвистував „Чубарики“. Зайшов поет Михайло. Він написав нового вірша.

Михайло. (Деклямує).

Небезпека й тривога
Над містом нависла.
Йде бандит Сухоручка,
Бодай йому трісло.
Кожна людина на учоті,
А позапартійному Михайлу
не довіряють рушниці...
І Михайло не буде в бойовій чоті,
Не збільшить бойової міці.
О, революція, ти моя мати,
Скажи мені, мамо, де сили взяти?

Лев. Хто там?

Михайло спинився на мить, але не з'якався і став імпровізувати далі:

Михайло: Він питає мене: хто там?
Він мене має за ворога...
Значить доля моя така,
Що я коммалець без коммольського
квитка.

Лев. Хто там?.. Стрілятиму!

Михайло. Це я... Це я... Я! Михайло!

Лев. Забирайся геть! Чого ти тут підглядаєш?

Михайло. І ти мені не довіряєш? І ти мене ображаєш? Я поет і позапартійний коммалець, а мене не взяли у заставу, мене не взяли у першу лаву... І ти мене ображаєш?

Л е в. Йди додому складати вірші, як треба буде, тебе покличуть!

М и х а й л о. Лев... Товаришу Льво!

Л е в. Стрілятиму!

М и х а й л о. І ти мені не довіряєш?

Михайло злякано подався геть. Ольга тихо засміялася й пішла назустріч Леву. Вони розминулися, зазирнувши одне одному у вічі. Знову зійшлися. Мабуть, саме в цю мить мусіли вони вперше поцілуватися, та зайшов Карнач, матрос Пляшка, коммольці.

К а р н а ч. І так далі... Посилений караул. А парочка на варті, здається, зовсім не думає про безпеку... І так далі... Здається у парочки щось інше на думці...

Н е й ф а х. Кохання належить молодості, як молодість — кохання. Карло Маркс також у свій час був закоханий.

К о р ш у н. Звідки ти це знаєш?

Н е й ф а х. Не міг же він одружитись заради посагу?

П л я ш к а. Філософія, яких мало.

Г л у х и й. Матросе, розкажи історію...

П л я ш к а. Хай краще Нейфах розкаже філософію.

Н е й ф а х. Фі, краще розкажи, Пляшко, як ти більшовиком став.

М а д и к а. Тобі, матросе, махновцем бути б!

П л я ш к а. У Махна прапор чорний, як ніч. Мені з ним не по дорозі... А ти говориш! Матрос матросу не рівні... котрий матрос з корабля, де ні гвинта, ні руля, — той для Махна матеріял підходящий, а ми, браток, дисципліну знаємо — революцію робимо за милу душу, дай бог Леніну здоров'я, — по команді комуністичної партії...

К о м м о л ь ц і. — Молодця, матросе.

— Закрийся, Мадико.

— Ти, Мадико, скептиміст.

— Розкажи, Пляшко, як ти більшовиком став...

Гримнув постріл, і всі посхоплювались.

П л я ш к а. Спокійно, товариші. Куля дурочка... У рот попаде — виплюй, а в лоба вдарить — сама одскочить.

М а д и к а. Якщо в твого лоба вдарить, то певно одско-
чить. Він у тебе бронірований.

П л я ш к а. Сказав! От міна — то інша річ, міна під
днище як підкотиться — крейсер поворот овер — киль
зробить, так матроси води й напилися.

М а д и к а. А ти, матросе, тонує?

Знову гримнув постріл.

О л ь г а. Там, може, кров летється, а вам смішки...

В а р в а р а. О, сестра Ольга зараз пустить сльозу.

О л ь г а. Ви всі якісь черстві...

К о м м о л ь ц і. — Та киньте ви.

— Матросе, ти розказуватимеш, чи ні?

— Спати хочеться...

— Розкажуй, матросе.

П л я ш к а. А більшовиком я дуже просто зробився.
За образу офіцера мене різками нагодувати присудили.
Двадцять п'ять порцій казньонної березової каші. І посадо-
вили в карцер: сиджу я в карцері, сиджу й плачу — обидно
мені. Коли чую, товариш мій, також моторист, — чую,
говорить: не плач, Пляшко, ми не дамо їм над тобою зну-
щатися. І тут я ще гірше заплакав. Зрозумів, на що натякає
мій товариш - моторист. Та сказано - зроблено. Ранком
повели мене на езекуцію. Скидай штани. Сказано-зроблено.
Скинув я штани, а капітан глянув, поточився та й упав.
Вночі моряки мені на казньонній часті портрети царя й цариці
викололи... Хочеш — покажу? Не хочеш? Шкода... Товариш
мій, моторист — спеціаліст був по татуїровці. Царі вийшли,
як викапані, рядочком, — отут виходить Микола Олександро-
вич, отут виходить Олександра Федоровна, і заслали мене
на Сибір-каторгу, бо по царях бити не можна було. А там
я з більшовиками зустрівся, вони мене й вивчили...

М а д и к а. Сумна історія...

П л я ш к а. Тобі вже сказано, що ти скептиміст, то
й мовчки! Може я казку розказую?

Здалеку почувлися голоси, крики.

О л ь г а. Хто йде?

Л е в. Хто йде?

К о м м о л ь ц і. — Пораненого несем...

— Обережніше.

— Кого поранено?

— Смертельно?

— Здається, в ногу...

— Ми його од самої застави несем.

Пораненого поклали на землю.

К а р н а ч. Дантоне, я ж тобі казав не вихоплюватись, а ти поліз.

М а д и к а. Слухай, матросе, от тобі й куля - дурочка.

Л е в. Негайно несіть його до лікарні...

К а р н а ч. Несіть його за мною.

К о м м о л ь ц і. — Обережно, товариші.

— От, невдаха...

Л е в. Не везе хлопцеві...

Коммольці понесли Дантона, й знову лишилися тільки Лев та Ольга. Вони знову ходили одне одному назустріч, нарешті Ольга спинилась, протягнувши до Лева руку.

О л ь г а. Я люблю тебе, Льво.

Л е в. Мовчи... Я знаю...

Гримнув постріл.

КАРТИНА 3

„МИКИТО, ГОВОРІ МЕНІ АГІТАЦІЮ!“

Кабінет секретаря в повіткомі коммолу.

Л е в. Таким чином, товариші, — кінець! Сухоручку розбито до ручки. Тепер ми заживемо спокійно, тепер можна буде організувати якийсь гурток.

Н е й ф а х. Хай живе капітал!

Л е в. Що ти верзеш, філософе? Ти збожеволів?

Н е й ф а х. — Ні, я не збожеволів. Але я за! Я не можу

йти проти своїх переконань. Хай живе капітал... Карла Маркса!

М а д и к а. Остолоп... капіталіст...

Н е й ф а х. Так що гурток треба організувати.

В а р в а р а. Безперечно, але треба бути на сторожі... Сухоручка, це, брат...

Л е в. Сухоручка — нуль. Як він тікав, теряючи кулемети. Матрос Пляшка гнав його аж до межі Кобеляцького повіту. Вчора повертається — кінь під ним — вогонь вороний. Вінчестер здобув такий, що завидки беруть.

М а д и к а. Я його теж бачив. Здоров, кажу, герой, а він ні - мур - мур. Ми до нього. Чого ти, Пляшку, злазь з коня. А він: не можу, не злізу — натрусило мені повний живіт, аби видихав... (Сміх). Ми його ледве з коня зняли, у відділі Здравооохорони дитячої присипки дістали, і тепер Пляшка лежить, пудриться (сміх).

О л ь г а. Ну ти, Мадико, завжди зі своїми вигадками...

М а д и к а. Любвеобильная дівиця, прошу не червоніти, — привчайтеся, раз ви при гвинтовці і раз ви цілуєтесь на варті...

Л е в. Олю, не зважай на нього, він малахольний... Поцілуй мене так, щоб у нього очі на лоба вилізли!

Ольга поцілувала Лева. Мадика розвів руками, хотів щось сказати, але тільки плюнув.

М а д и к а. Тьху на вашу голову... Прости, господи, комуністична революція!

Н е й ф а х. Іменно, Мадика, комуністична, — тобто комуністи не криються зі своїм коханням у кущі, а навпаки.

М а д и к а. Навпаки? Раз не криються у кущі, так треба при всіх цілуватися? А може мені противно дивитися, як вони цілими днями лижуться? Прости, господи, комуністична революція...

Регіт.

М а д и к а. Чого ви регочете? Вам усе смішки. Дантон у лікарні лежить... Хто в нього був? Вам смішки, а до 69

70 Дантона сходити, провідати його — ріхто не догадується...
Цілуєтесь?

О л ь г а. Ой, Вадико, ти правий. Я зараз, зараз, зараз, зараз! Я зараз біжу.

Побігла з кабінету. Мадика визвірився їй навздогін.

М а д и к а. У - у... чортова кукла... Любов...

К о р ш у н. А мене відпустіть на село. Скоро оранка почнеться. Товариші, слово чести, ви не знаєте, що таке оранка... Приміром ти, Нейфах, категорично не знаєш.

Н е й ф а х. А ти? Знаєш?

К о р ш у н. Я? Я змалечку коло плуга звик ходити...

Н е й ф а х. Ти? Син герцога Мекленбург - Стреліцького? Не вірю!

К о р ш у н. А ну тебе... Хлопці, пустіть на село. Там у матері нікому орати, як я не приїду, мабуть, і сіяти не будуть. Пустіть на село. На два тижні й назад.

З криком вскочили Михайло Ізюмченко, Глухий, коммольці, тягнучи Балабуя.

Л е в. Що за гармидер? Михайло, ти знову свої хуліганські витівки розпочав? Прожену з очей, щоб і не смердів отут.

І з ю м ч е н к о. Ах, оставьте!

Г л у х и й. Товаришу Льво, простіть нас грішних заради такого випадку. Приймайте гостей. Скидайте шапочку, кланяйтесь низько.

Глухий висунув наперед Микиту Балабуя.

Л е в. Здоров, товаришу, чим порадуєш?

Б а л а б у й. Демобілізований Микита Балабуй, по контузії червоноармієць. Прийшов з рапортом.

Л е в. Давай.

Б а л а б у й. У прошлу неділю прийшли до мене товариші мої, кузнець Гнатко та пастушок Мехтодь, ніби як погуляти, послухати про фронт громадянської війни, як я єсть контужений і маю опит, можу чого завгодно роз-

казати. От, Гнатко, він більше сознательний і каже: Микито, говори мені агітацію! А Мехтодь, як він пастушок, так йому без надобности. Но він хлопець не вредний. А я, знаючи, що становище на фронті не зовсім щоби туди, кажу їм — треба власті допомогти, бо банди й тут кругом вештаються, хоч би й той самий Сухоручка—його уб'ють, а він на другий день воскресне. І постановили ми організувати коммол на допомогу власті й просити у вас помочі, вроді, як книжок Дем'яна Бедного, чи которогось іншого вождя...

Не й ф а х. Перемога за нами. Сухоручку розбито — поперше раз! Коммол росте — подруге — два. А третє три: перший осередок на селі... і... дай, браток, я тебе поцілую.

Балабуї злякано одсунувся од Нейфаха.

Не й ф а х. Не хочеш? Як хочеш! Твоє діло. Жалко тобі губів чи що? Не розумію... Індивідуаліст...

Б а л а б у ї. Не лайся! Я сюди не на весілля прийшов, а за революцію.

Не й ф а х. Так і я за революцію. Що ж ти думав? Що я проти революції? Не розумію! Навпаки.

Г л у х и ї. А що, Льво, доброго я гостя привів? Іду з заводу, дивлюсь, стоїть товариш, дивиться на мене й питає—чи ви не знаєте, де тут коммоль? Я навіть образився, як так не знаю? І привів його сюди.

Прибігла Ольга схвильована й крикнула:

О л ь г а. Дантону ампутували ногу.

М а д и к а. Одрізали?

Г л у х и ї. Значить, на милиці кульгатиме...

К о р ш у н. От... Ех!

Важка мовчанка. Зайшов Некутний.

Не к у т н и ї. Що за унініє, коммольці? Ніякого унінія, великі події йдуть! Кому змелеться, а кому й скрутиться... На те вона боротьба. Без унінія, коммольці!

Лев. Некутний, говори зрозуміло.

Михайло. Це є наш останній і рішучий бій...

Некутний. Не знаю, чи останній, але рішучий. Коммольці, ми розбили бандита Сухоручку, та нова банд: чорною хмарою насуває знову, і проти неї Сухоручка — нуль. Коммольці,— нам доведеться воювати з Польщею!..

ЗАВІСА

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА 4

„ВІСІМДЕСЯТ П'ЯТЬ“

Суботник на залізниці. Вантажать вагони, рубають на паливо шпали, пиляють дрова. Співають „Здох Пілсудський, здох Пілсудський, здох Пілсудський... Здох!“. Прибігає переляканий на смерть Ізюмченко.

Ізюмченко. Товариші! Що ви робите? Що ви собі думаєте? Поляки захопили Київ, наступають на Ромодан, Лубні вже здалися, а ви співаєте, що Пілсудський здох! Скоріше ми повиздыхаємо, ніж він! Гонять Червону армію...

Нейфах. Хто тобі сказав? Не бреші!

Ізюмченко. Добрі брехні: два дні, й Полтава вже буде в їхніх руках!

Глухий. Не бреші... бо голову одірву й дам в руки погратися. Хто тобі сказав?

Ізюмченко. Хто мені сказав? Усе місто говорить, тільки ми не знаємо. Нас же переловлять як курчат! Від Полтави до нас рукою подати.

Нейфах. Не вірте панікборам. Цього не може бути.

Мадика. Не може бути? Не факт, Нейфах. Становище кругом шішнадцять. Польща навідає? Факт! Сухоручка воскрес? Факт!

Нейфах. Чого ж ти радієш?

М а д и к а. А що мені плакати? Треба іншого способу шукати. Поляки захопили Київ? А ми — на фронт!

Г л у х и й. На фронт! Чого ми сидимо тут?

К о м м о л ь ц і. — Чого нас тут держать?

— Куди дивиться начальство?

— Генерали чортові! Їм аби шкуру ховати.

Зайшли Некутний і Коршун. Всі кинулися до Некутного.

К о м м о л ь ц і. — Товаришу Некутний!

— З'ясуйте становище...

— Ви секретар партії...

— Чого нас тут держать?

— Поляки захопили Київ?!..

Н е к у т н и й. Київ? Поляки захопили Київ? Ти, Коршуне, чув щось про це? Киньте дурниці верзти! Київ ще в наших руках, але становище республіки дуже важке, можливо, що нам доведеться відступати...

М а д и к а. Товаришу секретар, товаришу Некутний, що значить відступати? А ми на що здалися?

Г л у х и й. На фронт. Я і кожний з нас — з дорогою душею... аби не здати Києва!

Н е й ф а х. Ех, товаришу Некутний, та хіба ви не знаєте, ми все одно не всидимо тут, це поперше раз, а подруге два...

Д а н т о н. Наколи ми ту будемо сиділи, то Польща геть усю Україну загребе, як загребла вже мою Галичину. На фронт, коммольці, робітники й селянство Галичини очікують нас.

К о м м о л ь ц і. — На фронт! Дайош фронт!

Д а н т о н. На Варшаву.

К о м м о л ь ц і. Фронт... фронт... фронт...

Н е к у т н и й. Без істерії, коммольці! Ви потрібні в тилу. Міцний тил — це забезпечена перемога. Київ ще в наших руках... Товариші, не розносьте паніки. Зберігайте спокій! В свій час партія вас покличе й на фронт, і к чорту в зуби, а тимчасом...

74 Коршун. Робота стоїть. Поки там поляки наступають на Київ, ми мусимо забезпечити паливом ешелони.

Пляшка. Ви матроса Пляшку знаєте? Матрос вам брехати не буде. Матрос фронту не боїться... крізь стовогнів пройшов і вуса не пошмалено. Чого ж він у тилу сидить? Значить у тилу теж робота єсть. Товариші! Раз нет, так нет. Нумо дрова рубать. Ми рубаємо дрова, бо в паровозах вугілля немає. Наш любезний Донбас, порубаний генеральнею, лежить, кров'ю сходить. Ми рубаємо дрова, паровози свистять, везуть на фронт батальйони й полки. Батальйони й полки женуть поляків на Варшаву, і твоя Галичина, Данюшо, викидає красного знам'я і прилучається до нас... До роботи, товариші!

Глухий. Чорт, а не матрос! Заговарювати зуби майстер, а сам сокири не візьме.

Мадика. (До Некутного).— Якщо на фронт не пускаєте, то беріться й сами дрова рубати!

Нейфах. Будь ласка, товаришу Некутний, просяю... Ось сокира перший сорт.

Некутний. Іншим разом, коммольці! Роботи по горло. Ходім, Коршуне!

Некутний з Коршуном вийшли. Пляшка взяв у Нейфаха сокиру.

Пляшка. А я з вами, коммольці! Е, хіба це сокира? Такою сокирою тільки горіхи лушити (рубає шпалу). Раз... єсть Петлюра! Два — єсть Денікін! Три — єсть Врангелі! Чотири — єсть Юденич! П'ять — єсть Колчак! Шість — єсть Махно! Сім — єсть Сухоручка!

Ізюмченко. Не поспішай так, Пляшко. Сухоручка ще себе покаже.

Пляшка. А ти не каркай. Кого чорта? Сім — єсть Сухоручка. Вісім — єсть Пілсудський!

Мадика. Ні, що не говоріть, товариші, а матрос — канпот - маліна. Де в нього й сила береться? Ти, матросе, й на фронті так орудував?

П л я ш к а . Не твоє діло! Ху... упрів... А ви чого сто-
їте? Це вам театр чи люзіон? Берись за сокири!

Коммольці кинулися працювати. Пляшка підійшов і сів до Дантона.

Д а н т о н . Тоскно мені, Пляшко... Тоскно мені на
милицях шкутильгати. Ліпше най би був єм забитий від
Сухоручка, аніж би він мав мене так скалічити. Де я тепер
годен без ноги? От вони на фронт ся поривають, а я хоч
і пориваю, та хто мене озьме. Кому з мене хосен?

П л я ш к а . Не падай духом, Данюшо... Тепер не час
падати духом.

Д а н т о н . Що ж мені, сьпіванок сьпівати? Голосу брак.
Креса в руках не втримаю... До роботи стати моці нема.
Який з мене робітник на одній нозі? Чапля!

П л я ш к а . Боротьбу закінчимо, вчитися тебе пошлемо.
Будеш книжки вчити. Пролетарську науку робити. Будеш
ти учений робочий. Будеш ти машини вдосконалювати, щоб
не треба було спини гнути. Аби голова ціла... Не падай
духом, Данюшо.

Увійшов Лев з холщовим партфельчиком у руці.

Л е в . Ви не бачили Некутного? Де він дівся? Чорт зна,
що таке... Вже з годину його шукаю.

Н е й ф а х . Десь пішов із Коршуном. Ти де був?

Л е в . Ось телеграма з губкому... *(вистяг з портфель-
чика телеграму)*.

Н е й ф а х . Що в ній?

Л е в . В ній? Пустячок... Треба їхати у Полтаву, а
потягів немає і не скоро будуть. Чорт знає, що робиться!
Жодного паровозу цілого. Що я верхи на паличці поїду?

Зайшли Некутний з Коршуном.

Н е к у т н и й . Куди це ти верхи на паличці збираєшся?

Л е в . Ху... Насилу здибалися... Я тебе вже відколи
шукаю. Тут телеграма з губкому, треба негайно виїз-
джати.

Н е к у т н и й . Ну, так в чому ж справа?

Лев. Верхи на паличці?

Некутний. А - а розумію! Зараз прийде Сак - Саговський і Лайценс — поговоримо. Пляшко, йди сюди! (Одвів Пляшку на бік).

Лев. Ти, Коршуне, будеш мене заступати. Тобі не вперше. Тримай в руках хлопців, їм тепер тільки сірничка й загоряться. Відрядиш делегатів на з'їзд у Харків, а я вже з губкомщиками приїду...

Коршун. Добре. Ти не турбуйся.

Лев. Не на такого організацію лишаю, щоб турбуватися було чого...

Зайшли Сак - Саговський і Лайценс.

Некутний. Чудесно. Всі зібралися. Що чути, товаришу Сак - Саговський?

Сак - Саг. Мушу повідомити, з Карлівки телефонують — на Полтавському шляху знов з'явився Сухоручка... Загін товариша Лайценса не зможе боронити обозу, якщо щось трапиться. Якихось вісімдесят комунарів проти Сухоручиної кінноти і тачанок. Це безумство. Але Лайценс не хоче нічого розуміти.

Лайценс. (Латиш, акцентує). Це ти не хочеш нічого розуміти. На фронті становище катастрофічне. Кожний набій, кожна кулеметна стрічка варта більш, ніж ми з тобою! В такий час не слід вагатися. Треба вирішати питання коротко й ясно, по-військовому. Не може бути сумнівів. Вузол чекає нашого обозу. Потягу немає й не буде. Ми мусимо вирушити негайно.

Сак - Саг. Але в тебе вісімдесят чоловік...

Лайценс. Вісімдесят три, я вісімдесят четвертий... Мої комунари йдуть за десять сухоруччиних бандитів, угорці б'ються, як орли, китайці стріляють поки є набой, про латишів ти сам знаєш... Інтернаціональний загін зарекомендував себе...

Некутний. З тобою поїде Лев. Йому негайно треба до Полтави...

Л а й ц е н с. Прекрасно! Виходить, нас буде вісім-десять п'ять... З таким загоном можна йти чорту в зуби! Розумієш, Сак - Саговський?

С а к - С а г. Все це я розумію, але не можна ж покладатися...

Н е к у т н и й. Да, становище складне... Що ти скажеш, Плешко?

Плешка мовчить. Коммольці ввесь час розмови обступали колом цю групу і, коли Плешка не зміг нічого порадити, раптом виходився

М а д и к а. Я скажу! Товаришу Некутний,— нас коммольців п'ятдесят душ. Прилучайте нас під команду товариша Лайценса! Сто тридцять п'ять багнетів — це сила...

Л а й ц е н с. Я не прийму вас.

М а д и к а. Що? Скажи ще раз...

Л а й ц е н с. Я не прийму вас під свою команду.

М а д и к а. Чорт зна що! Ти глузуєш з нас!

Н е й ф а х. Латиш зазнається... Я протестую!

Г л у х и й. Я протестую! Ми всі протестуємо, ми не можемо пустити на загибель сboзу...

Н е к у т н и й. Коммольці! Знов істерика? Ніхто з вами не поїде. Ви потрібні в місті... Хто буде охороняти місто? Сухоручка цілить нас ковтнути, а ви думаєте, що йому обоз потрібний? Нам кожна хвилина дорога, а ви підіймаєте волинку... Завтра обоз мусить бути в Полтаві.

Л а й ц е н с. Слухаю, товариш Некутний.

С а к - С а г. Не варто ризикувати. Нам кожна голова дорога...

Л а й ц е н с. Наша справа дорожча за сотню голів. Завтра буде обоз в Полтаві. Ми виїжджаємо негайно.

П л е ш к а. Дай руку, латиш! Ти крепкий салдат революції... Прощай!

Л а й ц е н с. Революція робить людей залізними. Прощай...

78 Некутний. Прощай, Лайценсе...
 Коршун. Прощай, Льво...

Пішли. Коммольці посунули до Лева. Навіть Дантон пошкандибав за всіма. Некутний і Пляшка залишилися удвох.

Некутний. Давай закуримо, матросе!
Пляшка. Да... діла!..

КАРТИНА 5

„НО МИ ВОСКРЕСНЕМО“

На майдані грабарі вилізли з свіжо викопаної могили й так говорили:

Грабарі. — Наше діло, копай!

— Скільки я вже позакопував! І ради не дам...

— А їх усе б'ють...

— А оце китайців побили, чи що?

— Будьто би китайців... Та хто їх знає?

— Тепер таке пішло, що й не розбереш!

— Наше діло — копай...

— Як так — копай? І поінтересуватися не смій? А може не тих, кого слід, б'ють? Приходять до мене, яму, кажуть, копати на вісімдесят п'ять чоловік... А я кажу — зачім так много за раз? На те, кажуть, боротьба...

— А раз боротьба...

— А раз боротьба—наше діло—копай...

Жалібний похід підійшов до могили. Шереги Осназу зімкнулися тісним строем. Ольга вибігла з шеругу й зупинилася над пасткою могили.

Пляшка. Не плачте над трупами павших борців... Олю, мила дівчина... не плач, все одно Лев не встане з могили. Тільки христос воскресав, та й то попи вигадали... Но ми воскреснемо. І Лев воскресне в ідеї нашій, бо в ім'я комунізму падають борці.

Ольга безсило пішла за Пляшкою. На могилу здерся Дантон. Вимахнув милицею і задихаючися крикнув:

Д а н т о н. Коммольці, кого прийшли сьмо хоронити нинька? Наша кров молода знов землю зросила, знов степ зелений червоним порив сі... Червонов кровйов братів... Інтернаціонального батальйона комунари... угорці й ла-тиші... Китайці й естонці полягли на степах України в борбі за вольність. Галичина, браття мої коммольці,— кличе вас. І Львів, і Тарнополь, і Коломия вогнем гор'ят, полум'єм палають, Збручем рікою трупи пливут, кров хлопська тече до мор'я... Хіба ж моя відчизна радянською не буде?

На Дантонове місце став Нейфах, він ударив себе кулаком у груди, підняв голову, ніби хотів щось сказати, але нічого не сказав і зійшов з горбка. Тоді з'явився Некутний.

Н е к у т н и й. Борці падають від заліза й куль. Важку гору життя несемо ми на своїх плечах. Ми й сами ляжемо в могилу, як треба буде, але ніякого унінія, ком-мольці, ніяких сліз!..

К о р ш у н. Вісімдесят п'ять забито. Вісімдесят п'ять тисяч стане на помсту. Командир Лайценсе, міцний сал-дате революції! Коммольський секретарю Льво! Безіменні салдати інтернаціональної армії, чи чуєте ви,—десятки за одного стануть до лав... Пам'яттю вашою клянемося... Ми ще покажемо, як ми вміємо боротися і вмирати!

С а к - С а г. Струнко! До салюту. Рота... Плі... Хай живе світова революція... Плі!..

В цю мить крізь натовп, ліктями пробиваючи дорогу, продерся Лев і зустрівся поглядом з поглядом Ольги.

КАРТИНА 6

„ДІАЛЕКТИКА“
В КОМУНІ

М а д и к а. Хай живе кохання? Геть колективістичні ідеї нашої великої революції? Глибоко переконаний в тому, що Лев утік з поля бою. І як було не втекти?— Спідниця любвеобильної дівичі Ольги прапором майорила йому перед очима... Ну, як тут було встояти?

Глухий. Чудно! А далі?

Мадика. А далі? Лев злякався смерті, бо в перспективі було життя, кохання.

Глухий. Виходить — Лев боягуз? Чудно...

Коршун. Проте, як зрозуміти його поведінку? Де він переховувався три дні? Чого він не з'явився в перший день?

Мадика. Боягузтво? М'якотілість? Зрада? Ні те, ні друге, ні третє. І те, і друге, і третє. Тут складний перепліт... Та, безперечно, Левова провина тут є.

Нейфах. В чому?

Мадика. А тому, що він... він... живий, а вісімдесят чотири комунари забито.

Глухий. Ну то й дай йому віршовку, хай повіситься...

Варвар. Зладнай зашморга й накинь на шию Левові, хай вішається, коли його провина тільки в тому, що він живий... Йому треба було вмерти?

Мадика. Безперечно... це виправдало б ідею! Ідею рівності — рівності не тільки в життю, але й в смерті було б виправдано. А Лев заперечив її... ідею скомпрометовано!

Глухий. Здорово закручено. Ти сам розумієш, що говориш? Коли б ти з товаришами разом ішов у бій, що б ти хотів — вийти з бою живим чи упасти мертвим? В чому більше користи? — в смерті твоїй, чи в життю? Мертвий, він мертвий і єсть. Мертвий не візьме гвинтівки і не піде на польський фронт, чи Сухоручку добивати. Мертві — це пасив нашої революції. Честь їм і шана. Але живий — це активна бойова сила, хто може жити — хай живе!

Коршун. А він думав про революцію? І про те, що корисніше: смерть чи життя? Хто знає, думав він чи ні?

Вскочив Ізюмченко.

Ізюмченко. Марку, негайно до парткому... Некутний переказував. Про що ви тут сперечаєтесь?

Глухий. Про життя і смерть.

І з ю м ч е н к о. А, знаю! Ви про Лева? Як йому пощастило врятуватися? Всіх до одного побито, а він... один живий... Це ж не кожному так везе! Навколо смерть — тріщать черепи — бррр. Це ж так страшно! Я почуваю, що мене обов'язково вб'ють в першому ж бою — я дивився, коли мертвих зашивали в савани. Це ж так страшно! Крив — поламані кістки... мені стало страшно. Мене уб'ють в першому бою...

Ізюмченко почав заїкатися, він аж посинів і ледве ворухив блідими губами.

К о р ш у н. Тремтиш? Геть з очей! Скажи Некутному, що зараз буду. Тобі тільки на побігушках бути, пайки одержувать (*виштовхнув Ізюмченка в двері*). Хто правий? Ти, Глухий, чи ти, Мадико? Ось — один лишився живий, а другий його прикладом тікатиме з бойовища. І третій? Таким можна довіряти? Ізюмченку? Хто винен?

М а д и к а. Лев!

Н е й ф а х. Ви нічого не розумієте. Ви сухарі, не можна так. — Ізюмченко з давніх-давен боягуз... А про Лева ви можете сказати так?

В а р в а р а. Як ви смієте так говорити? Ти, замісник вождя, і ти, заядлий скептиміст? Ви вірите в те, що Лев боягуз, зрадник? Ти віриш? Брешеш! По очах бачу, що не віриш, і доказів у тебе немає, але ти, Марку, любиш Лева, я це знаю, а ти, Мадико, чортова душа, ти не любиш його, ти од жовчі своєї говориш...

Зайшов Ізюмченко.

І з ю м ч е н к о. Товаришу Марко! Некутний наказував негайно з'явитися до парткому.

К о р ш у н (*Кричить*). Зараз іду! (*Звичайним тоном, трохи стомлено*). Мадико, збирайтесь з Глухим на вокзал, поїзд мусить бути сьогодні, а ви й так вже спізнились за цими сварками...

М а д и к а. Ну, рушаймо, Глухий.

Глухий. Я не поїду.

Коршун. Ти?

Глухий. Я не поїду. Ви тут Лева загризете. Не можу я їхати! Хай хто хоче їде. Хай усі з'їзди пропадуть!..

Коршун. Всі з'їзди можуть пропасти, але з'їзд коммолу важливіший за все... Наказую їхати.

Мадика. Їдьмо, Глухий! Вернемось не інакше, як членами центрального комітету.

Зайшла Ольга.

Ольга. Хлопці, чого ви мене не пустили до лікарні? Які ви жорстокі... Чого ви хочете од мене?

Коршун. Ми хочемо *тобі* добра.

Ольга. А робите недобре?

Нейфах. Діалектика, Олю... Нічого не зробиш...

Мадика. Ну, ми пішли. (*Вийшов з Глухим*).

Коршун. Варю, залишайся тут і нікуди ні кроку.

Ольга. Що це, варта при мені?

Варвара. Ні, тільки почесний караул.

Ольга. Я піду до нього в лікарню, ви не затримасте мене!

Коршун. Ні, тобі не можна йти до нього.

Ольга. Я піду!

Коршун. В порядку коммольської дисципліни наказую сидіти тут! Що це сталося з вами? Глухий не хоче на з'їзд, ти біжиш до лікарні, коли всі кажуть тобі не ходити... і все він! Він слюнять і хворий, а тобі нічого робити в лікарні, хіба що плакати.

Ольга. Ти... це ти говориш, Марку? Ти, найбільший друг Лева?

Коршун. Це кажу я, і саме тому, що я найбільший друг Лева... і твій. Мовчи, Олю!.. (*Вийшов з Нейфахом*).

Ольга. Що вони хочуть від мене?

В а р в а р а. Вони бояться за тебе.

О л ь г а. А ти?

Зайшов Сак - Саговський. Ольга кинулась до нього. Сак - Саговський мовчки подивився на Варвару. Варвара вийшла.

С а к - С а г. Нервовий струс. Небезпеки великої немає. Тривожиться, бредить.

О л ь г а. Ти бачив його?

С а к - С а г. Бачив! Увесь час він говорить про тебе... про смерть. Щось казав про наган... щоб віддати тобі... його наган... ось він тут у мене.

Ольга взяла нагана й пильно стала дивитися на нагана.

О л ь г а. Він утік?

С а к - С а г. Дозволь мені не відповідати на це запитання.

О л ь г а. Чому?

С а к - С а г. Я не маю права говорити про це зараз.

О л ь г а. Я питаю в тебе, як у комуніста.

С а к - С а г. Комуніст людина. Людині властиве все людське. Я не хочу робити помилок, Ольго. Дозволь мені мовчати.

О л ь г а. Але мовчання — відповідь... (Сак - Саговський вийшов). Але мовчання — відповідь. (Стала лічити кулі в нагані). П'ять, шість, сім...

Тоді, впевнившись, що Лев не стріляв у бою, Ольга піднесла нагана до скроні й хотіла натиснути гашетку. Варвара з'явилася з-за спини й схопила її руку.

В а р в а р а. Оль!

О л ь г а. Він зрадник, Варко! В нагані сім куль, і всі нестріляні.

В а р в а р а. Й тобі треба забути про нього, про своє кохання, про все, що було. Олю! Держись. На, ось твій наган, візьми його... Знай, що смерть це не вихід і не розв'язання справи. Життя перемагають життям, а ти — стрілятися... Ех, ти, дурочко, мільйон життя змінити на копійку смерті... чого ж ти не стріляєш? Наган при тобі...

О л ь г а. Я збережу його для іншої мети...

„РАЗ ПАРТІЯ ВЕЛИТЬ — ВМИРАЙ“

Пізно увечері в партійному комітеті відбувалася нарада...

Некутний. Вогняне коло. Усе проти нас. Сухоручка воскрес і порубав наших. Польща навідає. Сили земні й небесні пруть. Голова виконкому вчора зліг... Голова Чека другий день в бреду. В нас скоро не залишиться жодного здорового комуніста...

Пляшка. Не плач, Некутний. Нас ось троє здорових, ми ще чогось варті...

Некутний. Ми ще чогось варті, Пляшко! Ми ще повоюємо! Мій плян — на голову Чека плюс военкомат призначається Сак - Саговського. На голову виконкому призначається Пляшку. Продовольчий комісаріят беру під контроль я. Двадцять годин працювати, чотири для сну. В нас ще немає соціалізму, ми ще можемо збільшувати робочий день.

Пляшка. Ти й при соціалізмі не спатимеш!

Некутний. Сак - Саговський виїздить у Жуківку на остаточну ліквідацію Сухоручки. Сак - Саговський виїздить негайно.

Сак - Саг. Важко.

Пляшка. Я їду з тобою.

Сак - Саг. Некутному буде важко.

Пляшка. А ти думав легко? А ти думав у революцію польку танцювати? Сам один насупроти Сухоручки, раз партія велить — при! Раз партія велить — вмирай! Нічого, Сак - Саговський, ми ще повоюємо!

Некутний. Тобі важко, Сак - Саговський? Більшовик кований... Важко тобі? Я тобі нічого не скажу. Одне слово — тебе призначено на голову Надзвичайної Комісії. Ти зрозумів це? Ти знаєш, що таке Надзвичайна Комісія?

Червоний терор куркулям, самогонщикам, дезертирам, казнокрадам, мішочникам, контрреволюціонерам.

Сак-Саг. Зрозумів, товаришу Некутний.

Некутний. Йди. Готуйся до від'їзду. Як все буде готово — подзвониш мені. І ніякого унінія, чуєш? (Сак-Саговський вийшов). А Коршуна так і не було?

Коршун (На дверях). Я тут!

Некутний. Чого спізнився?

Коршун. Були причини.

Некутний. Ніяких причин. Ти знаєш, що в тебе в організації робиться?

Коршун. Знаю.

Некутний. Ні чорта ти не знаєш, а якщо знаєш, то чорт зна що робиться. Що з Ольгою? Дівчину до самогубства доведете.

Коршун. Ти звідки знаєш?

Некутний. Сорока на хвості принесла. Дівчина в унініє впала... Ніякого унінія! Негайно завантажуйте її роботою, щоб ні про що не думала, щоб забула, де в неї права, де ліва рука...

Коршун. Слухаю, товаришу Некутний.

Некутний. Стій! Пошли її з Сак-Саговським у Жуківку. Там буде жарко. Так ніколи буде плакати.

Коршун. Так і зроблю. В мене один позапартійний єсть, так що—коли його послати у Жуківку... На іспитіби?

Некутний. Посилай! Найкращий іспит боротьба... ходи здоров! (Коршун вийшов. Некутний стомлено сів на стіл). Я не хочу спати, Пляшко. Ой, як я хочу спати. Я не спав дві ночі.

Пляшка. Ляж, засни, я подіжурю за тебе.

Некутний. Але я не про те. З вами у Жуківку їде Ольга. Доглядай за нею. Її лікувати треба од кохання. Дівчина в унініє впала...

Пляшка. Ніякого унінія! Та що з тобою? Ти хворий, товаришу Некутний?

Некутний. Ні, я просто хочу спати. Ти знаєш, що тобі треба робити?

Пляшка. Засни, товаришу. Я знаю.

Некутний ліг на стіл, Пляшка сів коло телефону. Увійшла Ольга й стала коло дверей, Пляшка її не бачить.

Пляшка. Спиш? Заснув... Кругом вороги. Тиф — ворог, маленька біля воша — ворог революції! Сухоручка — ворог. Польща — ворог, кругом вороги. Кохання — наш ворог. Бідне дівча, народилась саме тоді, коли навіть кохатися не вільно.

Ольга. Пляшко?..

Пляшка. Хто тут? Це ти, Олю?

Ольга. Пляшко, я хотіла йти у лікарню до Лева, але я не піду, Пляшко...

Пляшка. І не йди... Кріпись, а не йди, такий тепер час...

Ольга. ... що й кохатись не вільно?

Пляшка. Ти що? Чула?

Ольга. Що, Пляшко?

Пляшка. Чула, як я сумував?

Ольга. Нічого я не чула... я нічого не чула, Пляшко.

Пляшка. Спасибі, Олю... Ти... та що там! У Жуківку їдеш? Сак - Саговський подзвонить нам. Сідай, тільки тихенько, Некутний спить, він у нас один твердокаменний, а кругом вороги... кругом вороги, Олю! (*задеренчав телефон*). Це Сак - Саговський... (*пішов до телефону*). Що? Уже їдемо? Я не сам, у Жуківку з нами їде товаришка.

Ольга. Що? Зараз їду. Підводи готові? Йду.

Пішли навшипиньках до дверей. Пляшка вернувся, накрив Некутного шинелею й вийшов слідом за Ольгою.

„МИ ЗА ВЛАСТЬ І ЗА КРАСНУ АРМІЮ“

В Жуківському Сільревкомі. Ольга та Пляшка схилилися над трьохверсткою. Задеренчав телефон. Пляшка взяв трубку.

П л я ш к а. Я слухаю... Пляшка! Пляшка, кажу. Здоров був, Некутний. У нас? У нас все благополучно... Все благополучно, кажу. Не турбуйся, бувай здоровий.

О л ь г а. Чого він дзвонив?

П л я ш к а. Тривожиться. У нього п'ятдесят коммольців на все місто. Ех, Олю, як би нам Лайценсів загін... Як би нам ще сотню багнетів, так ми б!..

Зайшов Бублейник. Він ще раніше, прочинивши двері, чув розмову телефоном.

П л я ш к а. Ага, Бублейник... ну, як твої дезертири?

Б у б л е й н и к. Дезертири будуть, товаришу матросе. Драстуйте, баришня!

П л я ш к а. Відповідай без шуточок. Якщо не з'являться дезертири, будеш відповідати ти. Буде уся ваша куркульня відповідати. Зрозумів?

Б у б л е й н и к. Зрозумів, товаришу матросе!

П л я ш к а. Ну йди, чого стоїш?

Б у б л е й н и к. Тут бумажки мої у столі. Забрати хочу, списки...

П л я ш к а. Бери.

Бублейник нашвидку хапає папери, хоче виходити та в дверях з'явилися Микита Балабуй, Гнатко та Мехтодь.

Б у б л е й н и к. Мехтодь. Що тобі тут треба?

М е х т о д ь. Та я... та ми...

Б у б л е й н и к. Сію минуту йди звідси, тут товариші начальство з города приїхало, а ти їм заважати будеш.

О л ь г а. Не йди, Мехтодю, не слухай його.

Б у б л е й н и к. Я Хведеру Васильовичу скажу, Мехтодю. Ти заважаєш товаришам начальству.

П л я ш к а. Бублейник, не лізь без мила у вухо. Мехтодю, ходи сюди.

Бублейник. Він у нас дурненький, Мехтодь тобто. Ну, Хведір Васильович і держить його, вроді, як сироту.

Пляшка. Бублейник, кому я кажу, не сунься не в своє діло. Йди вже. Уззяв папери й іди.

Бублейник вислизнув у двері.

Балабуї. Ви йому не вірте, товаришу. То він бреше, що Мехтодь дурненький, він тільки світа не бачив і тихий дуже. Зобижають його всі. Хоч би й той самий Хведір Васильович, монопольщик бувший. Дуленко на прізвище. Він тепер за голову у незаможних, ще й син у нього в городі учиться.

Мехтодь. Син у них такий, що...

Пляшка. Чого ж ти замовк? Кажі далі.

Мехтодь мовчить.

Гнатко. Мехтодю, що ти, справді? Говори, це ж товариші, і ніхто тобі нічого! Ну, Мехтодю...

Мехтодь. Приїхав він, Василь тобто, син хазяїнський... Тільки ви не кажіть хазяїну, бо знов битимуть.

Ольга. А били? Кажеш били? Ми їх поб'ємо...

Пляшка. Ми їм руки повикручуємо, щоб висякатися не могли, не то що бити.

Ольга. Не бійся, Мехтодю...

Балабуї. Товаришу... Нам би...

Пляшка. Що?

Балабуї. Нам бив отряд до вас... Все одно, ви поїдете, а нам вірна смерть за коммол, а Мехтодю першому... І зброю. На вулицю ж вийти не можна.

Пляшка. Зброю? А ви у банду? Де Сухоручки? У ліс? І потім нас із наших ївнтів...

Гнатко. Ми? Це ви про нас так?

Балабуї. Я за Красну армію сражався, контузію отримав...

Ольга. Пляшко...

Пляшка. Я вже давно Пляшка, з самого мало-

лецтва, а зброю... (Пляшка запалив, пихнув димом) а зброю я вам, хлопці... (Знову затягнувся) дам...

Мехтодь. От.. от.. от і спасибі, товаришу матросе! Спасибі!

Увійшов Сак - Саговський.

Сак - Саг. Що за народ?

Ольга. Коммольці хочуть в отряд, просять зброї, бо дійсно без зброї їм тут не можна.

Сак - Саг. В отряд?

Гнатко. До вас, товаришу комісарє, бо інакше всім нам вірна смерть.

Мехтодь. Ми за власть і за Красну армію, а кругом куркуль і банда.

Сак - Саг. (Крикнув у двері). Михайле!

Зайшов Михайло з гвинтівкою.

Михайло. Я тут, товаришу комісарє!

Сак - Саг. Проведи цих хлопців до Начружкульчоти. Скажеш, щоб видав зброю. Мій наказ.

Михайло. Це хороші хлопці, я їх знаю.

Сак - Саг. Ну, ну, котись.

Михайло з хлопцями вийшов. Сак - Саговський підійшов до столу, схилюся над трьохверсткою.

Сак - Саг. Наших сил ми маємо — сто багнетів, два кулемети, революційне горіння — це актив. В Жуківці кожний з нас вперше, куркульня вороже ставиться до нас, незаможники залякані — це пасив. Сухоручка має двісті шабель — куркульня на його боці, незаможники залякані, все це становить його актив. Бій буде гарячий.

Пляшка. Бій буде гарячий, товаришу комісарє, та тільки хто язика попече, ще невідомо. Правда, Олю?

Ольга. Дійсно, то ще невідомо, Пляшко...

Пляшка. А ти вір, Олю, вір, що переможемо ми, а язики вони попечуть.

Ольга. Вірю. Ми ж молоді, Пляшко, як же нам не вірити? Скільки тобі років?

П л я ш к а. Тридцять п'ять.

О л ь г а. Тридцять п'ять? А я думала — двадцять п'ять — двадцять шість... Саме більше двадцять шість. Ти молодий, Пляшко!

С а к - С а г. Припиніть лірику! Товаришу Пляшко, вам доручається розподілити наявні бойові сили, керуючись вказівками за цим пляном.

П л я ш к а. Слухаю, товаришу комісарє!

С а к - С а г. Зробиш усе, що слід, а тоді можеш говорити про молодість!

Сак - Саговський вийшов. Пляшка сів до столу. Знову задзвонив телефон. Ольга взяла трубку.

О л ь г а. Слухаю... Ольга... Так... так... так... і скажу Сак - Саговському....

П л я ш к а. Некутний?..

О л ь г а. Некутний... тривожиться! (*Повісила трубку*).

КАРТИНА 9

„ГЕРОЙ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ІДЕЙНИЙ КОМУНІСТ“

У лузі над рікою коло перевернутого човна сидить Мехтодь і вудить рибу. Балабуй замріяно вголос згадує:

Б а л а б у й. А на фронті смерть без штанів гуляє. Був я в армії скільки часу і бачив смерть, як єсть своїми очима...

М е х т о д ь. Бачив? Смерть?

Б а л а б у й. Був такий товариш у мене, в окопі поруч лежали з ним. Все жалівся мені — дома орати нікому, а воно весна, в окопи тепла вода дзюрчить, сніг розтає... Я, каже, втечу... Перемирія з німцем не скоро буде... Втечу! А німець палить з гармат аж небо чорне, і не можна з окопів голови виткнути. Полкова кухня везла нам обід, а її чемоданом змело, як віхтем... Голодні ми...

М е х т о д ь. А мені сьогодні вечеряти не дали, і в хату

не пустили, винесла хазяйка шматок хліба, йди, каже, до коней... Що б то могло бути?

Б а л а б у й. А товариш мій лежав коло мене й сумував. Каже, коли війна скінчиться? Встану я, каже, подивлюся, може десь їй край видно... І подвівся на весь зріст, високий, був, ставний. Приклав долоню до шапки, дивиться, як напроти сонця й головою хитає: не видно, каже, кінця-краю війні, небо, каже, кругом чорне, а в мене, каже, вже сили нема... Так він сказав, а кулі круг нього як бджоли. І тільки я крикнув йому „лягай!“— схилився товариш на мене повагом і простягся. Дивимося, а в нього з ока кров джурчить, і він вже мертвий...

М е х т о д ь. А ти боявся?

Б а л а б у й. Боявся, Мехтодю,— а тепер ні!

М е х т о д ь. Чого ж? Посміливішав?

Б а л а б у й. Ідею поняв. Як лежали ми в окопі, не знати було, за що йдемо на смерть, а як записався я в красну гвардію, пішов за комунізм... сказав мені агітатор: Балабуй, герой мирової війни, будь вона проклята, в гроб імперії мать... Балабуй, сказав агітатор, согласний ти ще на послідню війну піти, щоб не було більше ніколи війни? Пригадав я свого товариша, і сказав: согласний! І тепер я нічого не боюся.

М е х т о д ь. А я боюсь...

Б а л а б у й. Кого?

М е х т о д ь. Хазяїна і Василя. Сьогодні ополудні йшов Василь через двір та на мене подивився. А очі, як у вовка! Боюсь я його!..

Б а л а б у й. А ти не бійся. Скоро не буде хазяїна.

М е х т о д ь. Не буде? А де ж він дінеться?

Б а л а б у й. Комуна буде на всій землі.

М е х т о д ь. Микито, а розкажи, як воно буде, коли буде комуна?

Б а л а б у й. А стоятимуть великі гамазеї... і в гамазях буде повно усього.

Мехтодь. Буде в гамазеях і хліб, і сіль, і олія...

Балабу й. Борщі й варениці...

Мехтодь. Юхтові чоботи з твердими закаблуками...

Балабу й. З довгими халявами юхтові чоботи...

Шинеля, спідниці й юпки... І прийде до гамазеїв Мехтодь...

Мехтодь. Я?

Балабу й. І прийде до гамазеїв Мехтодь, і скажуть йому: покажи свої руки.

Мехтодь. Руки? (*Дивиться на руки*).

Балабу й. Покажи свої руки (*Мехтодь виставляє долоні*), і побачать, що в Мехтодя руки в мозолях, і побачать, що в Мехтодія спина натружена і скажуть: бери, що хочеш і що тобі треба.

Мехтодь. І чоботи?

Балабу й. І чоботи з високими халявами, і шинелю, й шапку.

Мехтодь. І прийде Василь до великих гамазеїв і скажуть йому: покажи твої руки...

Балабу й. Покажи твої руки, неробо!

Мехтодь. І сховає Василь, хазяйський син, Дуленко на прізвище, свої білі руки за спину... і, побачать що він нероба і нічого не дадуть Василеві Дуленкові...

Балабу й. І піде він від гамазеїв не пивши, не сьорбавши... Хто не працює, той не їсть... Ого - го! Ми їм усім хвоста вкрутимо. Ти тільки не бійся, Мехтодю.

(*Донеслося іржання, тупіт копит*).

Мехтодь. Ой, кудись коні забрели. Піду перейму... Буде мені... (*Побіг до коней, швидко повернувся назад*). Хазяїн сюди йдуть, вже коло коней, а я тут... Знову битимуть... А ще як побачать, що я з тобою... тікай звідси, Микито, а я... куди, мені? А я під човен.

Балабу й. Прощай, Мехтодю, прислухайся. Ти ж тепер коммол!

Пішов, Мехтодь пірнув під човен. Ввійшов Бублейник, Дуленко Хведір Васильович, Пищик.

Ду л е н к о. Ось тут... на човен... він сюди прийде...
Ну - ну... розкажуть, як же далі.

Б у б л е й н и к. А далі, чую, він, матрос тобто, говорить кралі своїй: „Ех, як би нам ланценсів загін, як би нам той загін, то ми б... у Некутного, каже, у городі лише півсотні коммольців“. Ну, я так зрадив, що ніг під собою не чую, так і хочеться мені забігти у розправу, обняти матроса й крикнути — дурашка ти, а не матрос... Хіба про такі речі та вголос розмовляють? Проте здержався. Зайшов смиренньо і таким дурачком прикинувся, що куди твоє діло. Тут вже й справу зроблено, йти треба, я до дверей, коли заходять Гнатко, що у коваля молотом грюкає, ви його знаєте, за ним Балабуй, контужений, а за ним, хто б ви думали?

П и щ и к. Микола - угодник?

Б у б л е й н и к. Ти, Пищику, не корч дурочку! Хіба ж можна так?

П и щ и к. Ну, якщо не Микола - угодник, то головний отаман.

Д у л е н к о. Цить! Хто?

Б у б л е й н и к. Ваш... Мехтодь!

Д у л е н к о. Мехтодь?

Б у б л е й н и к. Мехтодь. Тепер стережіться його, він хоч і пришелепуватий, а...

Д у л е н к о. Ми його постережимось!

П и щ и к. Хведоре Васильовичу, ви мені його віддайте, я з ним пограюсь...

Д у л е н к о. Цить, Пищику. А хто воно там іде? Тсс...

Зайшов Василь.

Д у л е н к о. Ну, Васю?

В а с и л ь. Усе гаразд, тату. Батько Сухоручка добрячого пляна склав. Комісар Сак - Саговський зі своєю бандою чекатиме наступу з лісу, там вже й застави виставив, а наше військо вдарить з села, тоді комісарська банда

94 розгубиться і поведе контровий наступ на село, а в цей час наші вдарять на них з лісу. Ну, тут уже їм і кришка.

Д у л е н к о. *(Одводячи у бік Василя)*. Тільки ти, Васю, у вогонь не кидайся!

В а с и л ь. Що ви, тату? Я просто дивуюсь, як ви можете так говорити? Хіба мало мурла у батька Сухоручки? *(До Пищика)*. Ти, Пищику, підеш до дзвіниці, опівночі вдариш у дзвони... Подаси гасло!..

П и щ и к. А чого ж?.. Можу піти! Мені хіба що? Можу піти...

Дуленко хотів сісти на човна і придавив руку Мехтодеві, що висувався, підглядаючи. Мехтодь скрикнув.

Д у л е н к о. Хто там?

В а с и л ь. *(Витягаючи Мехтодя з-під човна)*. Мехтодь?! Підглядаєш? Підслухаєш? *(Б'є Мехтодя)*. Оце тобі за підглядання... Раз... Оце тобі за підслухання... два! Оце тобі...

Д у л е н к о. Василю, не псуй собі нервів. Зв'яжіть його, щоб не втік, а там ми з ним розчитасємось.

П и щ и к. Хведоре Васильовичу, дайте його мені, я з ним пограюсь.

Д у л е н к о. Мовчи, Пищику, допоможи паничеві...

П и щ и к. *(Допомагаючи Василеві в'язати Мехтодя)*. Ідейний? Комуніст? А писати ти вмієш?.. Читати? А скажи мені, як твого батька звали? Не знаєш? І не можеш ти знати, бо ти ж байстрюк, в тебе батька не було, твоя мати з усім селом ночувала... Поняв? Ідейний... Комуніст...

Мехтодь плюнув Пищикові в морду.

Д у л е н к о. Хо - хо - хо...

В а с и л ь. Ха - ха - ха...

Б у б л е й н и к. Хі - хі - хі...

П и щ и к. Чого ви зайшлися? Так він мене і вбити може, а ви будете сміятись?

Сміються.

Пищик. Ходім... *(Хоче вести Мехтодя)*.

Дуленко. Стій! Василю, одведи ти його, бо Пищик не доведе до кемірчини, а нам з ним ще пощитатися прийдеться.

Василь повів Мехтодя.

Пищик. Так ви дозволяєте кожному ідейному наді мною знущатися?

Бублейник. Ось мовчи... Іди вже до дзвіниці та обережно, щоб не попався до матроса.

Пищик. Так кожний ідейний може на мене плювати?

Дуленко. Я хоч і не ідейний, а тьху на тебе...

Пищик ображений вийшов. Бублейник і Дуленко зареготалися.

КАРТИНА 10

На дворі біля ревкому вартували Балабуй, Гнатко й Михайло.

Михайло. Тепер і мене до коммолу приймуть. Я вже не щонебудь! Наші хлопці... що вони? Єсть такі, що з міста нікуди не виїжджали й гвінтівки не держали в руках. А я... Тепер мене й до коммолу приймуть. Слухайте, я написав нового вірша...

Балабуй. Так ти ще й вірші складаєш? От, і в нашій роті був один червоноармієць, теж складав вірші... До чого складно виходило, і співати можна було, на який за-вгодно голос пісню складав...

Михайло. І я так умію... От слухайте. *(Деклямує)*.

Був у нас товариш дорогий,
Всі його любили ми, як брата...
Сухорочка порубав нас до ноги,
Тільки він не захотів умирати.
І він живий по вулицях гуляє,
А вісімдесят чотири в могилі лежать...
Був у нас товариш, а тепер немає—
Він нам не товариш і не брат...

Г н а т к о. Добрий вірш.

Б а л а б у й. Тільки співати не можна. У нас в роті червоноармієць був такий, на всякий голос пісні складав... Ну й це вірш не поганий, тільки співати його не можна...

Г н а т к о. А це ти про того склав, що й Сухоручку згадуєш?

М и х а й л о. Про нашого секретаря, про Лева. Ви мені скажіть, товариші, правий я чи не правий? Він і не зрадник, нібито, а виходить, що й зрадник, бо перед мертвими своїми товаришами не по - товариському поступив.

Г н а т к о. Не тепер про це говорити. Він що, дезертир був?

Б а л а б у й. За дезертирство у нас розстріляли одного. Плакав бідолаха... Ходіте, хлопці, в обход!

М и х а й л о. Невже це вас не цікавить?

Побіг за Микитою і Гнатком. З ревкому вийшли Ольга,
Сак - Саговський.

О л ь г а. Вони теж про це говорили. І може Гнатко й правий, що не тепер треба про це говорити.. Боягуз... зрадник... Тобі ніколи не кололи очей цим словом? Ти сильний... Сьогодні Пляшка казав, що можна світ перевернути такими руками, як у тебе...

С а к - С а г. Оль...

О л ь г а. Не кажи так... Оль! Так мене кликав Лев...
Оль...

Ольга розплакалась.

С а к - С а г. Заспокойся, заспокойся, заспокойся...

Розгублено заспокоює її, цілує руки, волосся. Вриваються
Михайло, Балабуй, Гнатко, Мехтодь.

М и х а й л о. Товаришу комісарє... *(Побачив, що Сак - Саговський цілує Ользі руки)*. А - а...

С а к - С а г. В чому справа? Чого кричиш?

Г н а т к о. Ось він скаже.

Б а л а б у й. Мехтодь...

С а к - С а г. Говори!

Мехтодь. Я пляни підслухав... У Дуленка... в хазяїна... У дванадцять, як ударить на дзвіниці,— Сухоручка почне бій з середини села, а ви чекаєте з лісу...
(Мехтодь упав).

Сак-Саг. Негайно зв'язатися з Пляшкою. Товаришко Ольго, до телефону... (Ольга побігла в приміщення ревкому). Кулеметній команді мого наказу — негайно з кулеметами прибути сюди.

Ольга. (Вернулася). Телефон не працює!

Сак-Саг. Чорт... Негайно... Ага... Єсть...

Кулеметники вкочують кулемети...

Кулеметники. Єсть, товаришу комісарє!..

Сак-Саг. Зберігати тишу. Чекати моєї команди. Товаришко Ольго, не виходити за лінію вогню!

На двіниці б'є дванадцять.

Кулеметник. Не витримаю. Надавлю гашетку...
Рука свербить...

Михайло підвівся. Цілить з рушниці. Постріл. Михайло упав.

Сак-Саг. По ворогах революції... вогонь...

Кулемет.

ЗАВІСА

ДІЯ IV

КАРТИНА II

„МИ ТОБІ НЕ ТОВАРИШІ“

Після повороту з Жуківки Михайло розказував у комуні про всі події. Коммольці „розигрували“ його, він уже упрів і нервувався.

Коммольці. Дайте йому говорити!

— Чого ви йому не даєте говорити?

— Хлопці, не заважайте!

— Говори, Михайло, говори.

— Та чого ж ви кричите?

— Нічого не чути... не кричіть!

— Мовчіть, нарешті.

— Дайте йому говорити.

— Усю правду викладуй!

Михайло, безсилий, вимахнувши руками, сів. Коммольці реготали.

— Говори, говори, Михайло.

— Не парся.

— То ми пощуткували. Ти кажеш правду, від слова до слова.

Михайло. Ви... ви... сволочі... знущаєтесь...

Коммольці реготали ще дужче.

Коммольці. Ми... ми...

— Розкажуй!

Михайло. Хай вам усячина, я мабуть спатиму... Добраніч. *(Лягає під стіл, хропе)*.

Коммольці. Він ще приндиться...

— Чи ви бачили такого?

— Говори, говори, бо застрелимо!

Михайло зневажливо одмахнувся, як од мухи.

— Говори!

Михайло. Еге ж... злякав...

Коммольці. Ну?!

Михайло. Послали вони Пищика. Опівночі вдариш у дзвони, подаси гасло! Такий там у них був Пищик...

Коммольці. А тепер?

Михайло. Не перебивай! Був, кажу, значить, тепер немає! Кончився. Послали вони Пищика, так, мовляв, і так, опівночі подаси гасло, удариш у дзвони... А Мехтодь, наш таки хлопчачок, лежав під човном і все чув, як вони умовлялися, та якось поворухнувся, вистромив руку, вони його й сцапали.

Коммольці. Вистромив руку?

— Сцапали?

— От?! 001

Михайло. Так. Забрали вони його. Забрали вони Мехтодя, зв'язали й однесли у комірчину...

Коммольці. — А наші?

— Що ж наші робили?

— Де вони були?

Михайло. Ну, ми... Ми стояли коло ревкому, а інші у заставах за селом... Так! А Мехтодь розв'язався, продрав стріху в комірчині та хода - хода... й до нас!

Коммольці. — Розв'язався!

— Молодця парнишка!

— А далі що?

Михайло. Мехтодь до нас, а ми до комісара...

Коммольць. До Сак - Саговського?

Михайло. Еге ж до Сак - Саговського...

Зайшов Лев і зупинився коло дверей. Він ще зовсім хворий, можливо, з шпиталю.

Михайло. А Сак - Саговський коло ревкому з Ольгою цілуються.

Коммольць. Ну?

Михайло. От тобі й ну...

Лев. Брешеш... Ти брешеш, Михайло.

Михайло. Ні, я кажу правду.

Лев. Товариші...

Коммольці мовчать.

Лев. Товаришчки...

Ізюмченко. Ми тобі не товариші ...

Коммольць. І не товаришочки...

Лев. Хлопці, що ви?!

Коммольць. Ніяких тут хлопців немає.

Ізюмченко. Хлопці на вулиці собак ганяють...

Тут коммольці зібралися...

Лев. Ви що? Не пізнали мене?

Ізюмченко. Як не пізнали? Пізнали! За десять верстов чути, як ти йдеш — на весь повіт трусом несе... 99

Лев. Що ти сказав?

Ізюмченко. Те, що ти чув.

Лев. Я боягуз?

Ізюмченко. Більше того... Ти...

Коммольці.— Ясно й так...

— Продовжуй, Михайло...

— Розкажуй, товаришок...

Михайло (*трохи не плаче*). І почався бій... І мені прострілило шапку, а я думав, що вбило на смерть. Ну, тільки дірочка залишилася. Можете подивитися...

Ніхто не хоче дивитися на кашкета, що його показує Михайло. Лев кинувся до дверей, востаннє глянув на коммольців і вибіг. В мертвій тиші підвелася Варвара.

Варвара. Ви що зробили? Ізюмченко, гад, я в тебе питаю? Ти що зробив? Ти дурною своєю головою думав, що ти говориш? Для чого в тебе голова на в'язах? Чого ж ти мовчиш? Говори, бо пельку оливом заб'ю.

Ізюмченко. Голова в мене на в'язах відомо для чого. Теж зашитиця невинних знайшлася... Держить її вдвох, бо вона нервна!

Варвара. Ти ще нахальничаєш? (*Вихопила нагана*). Хлопці, піддержіть йому спідні...

Ізюмченко. Що ти? Варвара...

Варвара. Христись...

Ізюмченко. Я ж у бога не вірю.

Варвара. А в що ти віриш? Ти може людину зараз на шибеницю послав... У що ти віриш? Христись!

Ізюмченко. Я...

Варвара. Раз... два... (*Ізюмченко поклав швидкий хрест*). Три...

Варвара вистрілила поверх Ізюмченкової голови. Ізюмченко осів на підлогу. Варвара вибігла з комуни. За нею Нейфах.

Михайло. І почався бій... І мені прострілили шапку, а я думав, що вбили на смерть, ну, тільки дірочка залишилася.

Зайшли Ольга, Мехтодь, Гнатко, Балабуй.

Михайло (схопився). Товаришко Ольго... Мехтодь! Герої! Ось він Мехтодь. Хлопці, дивіться, герой. Ех, я неодмінно напишу про нього вірша.

Ольга. І ваших нет... Сухоручка лежить глибоко й міцно!

Балабуй. На віки віків!

Гнатко. Амінь!

Коммолець. А хто з вас Мехтодь?

Балабуй. Ось!

Коммолець. Оцей! Червоний шпiон?

Балабуй. Мехтодь, кажи, я не шпiон, а за красну армію.

Мехтодь. Я не шпiон, а за красну армію.

Ольга підійшла до Дантона, що сидить замислений, ні на кого не дивиться.

Ольга. Дантоне, що з тобою?

Дантон. У мене немає ноги. У мене немає ноги, Олю!..

На дверях Глухий.

Коммольці. Глухенький.

— Тетеря приїхала.

Глухий. Член Центрального Комітету — товариш Глухий!

Михайло. А у нас, Глухенький, новина. У нас Сухоручку розбито до ручки.

Глухий. Скільки вже разів його розбивали? Завтра воскресне.

Коммольці. — Не воскресне.

— За решотки посаджено.

— Трохи не вбили Михайла, — кашкета прострілили!

Глухий. Пустяшні новини у вас братця! В мене кращі. Знаєте де Мадика? Мадика на фронті! Мадика шляхту б'є, а вам я мобілізацію привіз. Увесь коммол на фронт.

І тут коммольці зняли такий галас, таку веремію, що ледве чуто прозвучали Дантонові слова:

Дантон. А в мене немає ноги...

ЛЕНІНОВІ БРАТИ

Коло Осназу коммольці чекали відправки на фронт. Їм видавали руш-
ниці.

К а р н а ч. Адаменко, Бурлака, Бутенко, Бродський...
Винтовки щоб були начищені як дзеркало, щоб блищали
і так далі... Аж до переможного кінця! Бровко, Бердичев-
ський...

Д а н т о н. Матросе, скажи йому, най мені гвинтівку
дасть. Я все одно тут ся не залишу, радше під потяг ся
положу, аніж тут ся лишати. Слухай, матросе, ти лишень
прикажи, а всьо буде зроблено.

П л я ш к а. Дорогий товаришу! Нікуди ти не поїдеш,
гвинтівку тобі теж не дадуть, а власті в мене по воєнній
часті ніякої немає. Цим у нас Сак - Саговський завідує...
ось він прийде, скажеш йому. Коршун казав тобі, що
тебе залишають секретарем повіткому?

Д а н т о н. Най його шляк ясний трафить, того вар'ята
Коршуна, сам на фронт тікає, а мене тутай лишає.

К о р ш у н. Заспокойся, Дантоне!

К а р н а ч. Гнатенко, Гаркавенко, Глухий... Добро-
баба...

М и х а й л о. Дантоне... вони мені не дають рушниці...
Давай протестувати... Я вже був у бою.

Д а н т о н. Ти ще дітвак... Тобі можна й дома посидіти.

М и х а й л о. Я дітвак? Я був у бою, і мені прострі-
лено шапку, ось глянь, яка діра!

К о м м о л е ц ь. Не вір, Дантоне, то він пальцем про-
колупав та сірником обпалив, от воно й вийшло, ніби то
куля.

К а р н а ч. Іванов, Іваниця, Іщенко, Ізюмченко...
Ізюмченко... Ізюмченко.

І з ю м ч е н к о. Я... я...

К о р ш у н. Що з тобою?

І з ю м ч е н к о. У мене мати хвора.

Коршун. Мати? А на фронт?

Карнач. І так далі...

Ізюмченко. Я правду кажу, мати хвора... накажи мене бо... я не можу її покинути, вона ж з голоду помре...

Коршун. А республіка в небезпеці? А хто паніку перший розводив? В тебе справді мати хвора?

Ізюмченко. У мене справді... мати хвора... От на хрест...

Коршун. Мамаша ілі фронт?

Коммольці. Мамаша ілі фронт?!

Ізюмченка виганяють з галасом і свистом.

Коршун. Карнач! Давай слідуючого.

Карнач. Калманович, Карягін, Левченко...

Михайло. А я?

Дантон. Та що там ти? А я, Коршуне?

Коршун. Ти лишаєшся секретарем повіткому.

Дантон. Але ж у мене організації нема. Що я буду робити?

Коршун. А Михайло? Приймеш Михайла у коммол — буде вас двоє.

Загальний регіт. Пляшка видерся на стіл.

Пляшка. Товариші коммольці! Ну, от ви й на фронт діждалися... От! Через це я хочу вам сказати... Що я вам хочу сказати?

Глухий. Матросе, а де твоє красномовство?

Пляшка. Я хочу сказати, коммольці, що ви щасливий народ. Що ви будете бити ворога. Но я сидітиму тут у тилу, як і сидів і разом з Данюшою проклинатиму вас. А ви йдіть на фронт, сукини сини й молокососи. Ідіть на фронт, і якщо хтось із вас дозволить собі щось — самі знаєте, про що кажу, то пам'ятайте, що тут сидить Пляшка і Данюша. І ще нам завдання від імени Некутного, який лежить хворий і наказав вам передати, щоб ніякого унінія, ніяких сліз. Потому що перемога за нами. Хай Ізюмченко

104 злякався! Хай хто б там, що б там не було. Їхнє діло. Но ми йдемо уперед... Чи не йдемо ми уперед, коммольці?

Коммольці заревли не знати що. На стіл підсадили Дантона.

Д а н т о н. Товариші коммольці... Галичина, коммольці... товариші... я вже вам ніц не скажу!

К о м м о л ь ц і.— Ти все сказав...

— Ми тебе розуміємо...

Увіходить підводчик.

П і д в о д ч и к. Добрий день, товариші!

К о р ш у н. Здорові були. Що скажете?

П і д в о д ч и к. Та ось хотів розпитатись... Постольки — поскільки парубка розстріляно, то кому його оце віддати? Може воно що сурйозне?

К о р ш у н. А що саме? Ви хто такий?

П і д в о д ч и к. Ідіть сюди. (*Одходить набік*). Я підводчик.

К о р ш у н. Який підводчик? А, - а - а... Ви з обозом їздили? З батальйоном товариша Лайценса? Пригадую.

П і д в о д ч и к. От - от! Но постольки - поскільки був ранений, то задержався. А тепер видужав — приніс.

К о р ш у н. Що приніс?

П і д в о д ч и к. Ось. (*Дістає з - за пазухи парусиновий портфель*). Це того... вашого парубка, що розстріляли...

К о р ш у н. Левів портфель? Звідки?

П і д в о д ч и к. Як ото налетів Сухоручка, він мені його в передок кинув... А потім я вже бачив, як його повели. Живцем узяли... Наган у його осікав...

К о р ш у н. Так ви кажете, він стріляв?

П і д в о д ч и к. А як же? Ого... Кількох уклав... Но постольки - поскільки наган осікав... його й взяли... Розстріляли разом з Лайценсом над кручею... (*Увіходять Варвара, Нейфах, тягнучи за собою Лева*). Диви... свят... свят... свят...

Н е й ф а х. Ось вам Лев...

Коммольці. При чому тут Лев?!

— Не віримо!

Варвара. Хто кричить? Ізюмченко?

Коммольць. Ізюмченко за мамину пелену сховався..

Варвара. А хто перший кинув камінь?

Коммольць. Чого ти не стріляв?

Лев. Я не стріляв? Звідки ти знаєш?

Коммольць. В твоєму нагані всі кулі нестріляні...

Лев. В моєму нагані? У мене ж два нагана. І коли б у другому були кулі, я давно б уже був мертвий.

Коршун. Слово має представник революційного транспорту!

Підводчик. Товариші! Я бачив. Думав вже його й поховали. Но постольки - поскольку живий... Получайте...
(Дає Левові портфель).

Лев. Коммольці... Товаришочки... Ви вірите мені?
(Павза).

Ольга кинулася до Лева.

Ольга. Лев!

Коршун. Льво, дай руку, ми погарячилися...

Пляшка. Дай п'ять, занюханий, буде десять. І ніякого унінія. Так сказав Некутний.

Дантон. Льво, у мене ноги нема...

Коммольці. Льво, Льво, Льво...

Коршун (вистрибнув на стіл). Хлопці... Хто я?

Коммольці. Марко Коршун!

— Наш секретар!

— Герцог Мекленбург - Стреліцький.

— Римський папа.

— Берлінська мама...

Коршун. Брехня, хлопці. Я рідний брат Леніна. Так, я рідний брат Леніна... Ви чуєте, що я кажу? У Москві за кам'яною стіною Кремля ніч, сидить Ленін, не спить і думає: де мій брат Марко Коршун? Я тут, іду на фронт. На смерть. 105

106 Чуєш? І Ленін чує і каже: вертатися з перемогою. І він розуміє мене, і я розумію його з півслова, бо ми брати. Хто скаже мені, що я брешу, що Ленін мені не брат? Він брат мені, й тобі, і всім нам,—ми Ленінські брати. Прощай, Пляшко, давай поцілуємося. Прощай Дантоне, ми пам'ятаємо Галиччину. Прощай, Михайле, ти хороший хлопець, но босяк здоровий...

Дантон. Марку, ти молодець, але я помру тут з туги...

Пляшка. Коммольці! Без унінія. Співай пісень, підтягуй поясок тугіше, вас чекає боротьба. А це не хвунт озюму, щоб ви знали. І влучайте в точку.

Виносять прапори, шикуються. Входить Сак-Саговський. Михайло й Дантон до нього.

Дантон. Товаришу, а я? Я тут ся не залишу...

Михайло. Комісаре, це свинство, я був у бою... а вони...

Сак-Саг. Не моя вина. Так вирішив Комітет.

Карнач. Струнко!

Сак-Саг. І в путь! Гриміть і горіть... Молодь найпалкіше, найяскравіше полум'я революції!

Карнач. Кроком руш!

Пішли, завівши пісню.

Гей, ми поб'ємо ворогів...

Гей, і радянський буде Львів...

Гей, малиновий,

Наше славне товариство,

Гей, марширує

Раз, два, три.

Гей, марширує

Раз, два, три...

Михайло, Дантон, Сак-Саговський і Пляшка дивляться вслід коммольцям. Раптом Дантон біжить кульгаючи і кричить навздогін:

Дантон. Браття мої... Коммольці... Галиччина...

Ламає милицю і завмирає.

ЗАВІСА